

Može li u civilizaciji 21. veka uopšte postojati dilema: privredni razvoj ili zdrava životna sredina?

Dr Vladimir Međak

U februaru 2021. godine, imali smo priliku da na konferenciji ISAC fonda na temu „Politika životne sredine i ekonomski razvoj, iskustvo Japana, EU i Srbije“, čujemo profesora Rija Fudžikuru sa Hosei Univerziteta u Japanu. Profesor Fudžikura je predstavio iskustvo Japana sa razvojem zaštite životne sredine od 50tih godina 20. veka do danas, uporedo prikazujući i ekonomski razvoj „japanskog privrednog čuda“, kako su ga zvali.

Glavni cilj Japana je dosta dugo bio ekonomski razvoj, a zaštita životne sredine nije bila predmet posmatranja, čak ni građani nisu bili svesni veze ove dve stvari tokom 50tih i početkom 60tih godina. Od druge polovine 60tih godina, građani Japana počinju da bivaju svesni i problema i izvora problema, te počinju da protestuju tražeći od nadležnih promenu ponašanja. Nadalje, decenije protesta, debata, razvoja zaštite životne sredine i usvajanja novog zakonodavstva u ovoj oblasti (u Japanu se zakoni poštuju nakon što budu usvojeni), doveli su do drastičnog preobražaja industrijskih centara u Japanu. Najdrastičniji primer koji je profesor Fudžikura naveo je grad Kitakjušu, centar industrije čelika Nippon Yawata Works, koja je u periodu od 1970. do 1990. godine smanjila emisiju sumpordioksida za 98% pri tom povećavajući količinu proizvedenog čelika. OECD je 2018. godine proglasio grad Kitakjušu za jedan od 10 gradova uzora prema ciljevima održivog razvoja (SDG).

Postoji nekoliko lekcija koje možemo naučiti iz predavanja profesora Fudžikure, a koja su relevantna na Srbiju.

Glavna i osnovna lekcija je da se **promena neće desiti sama od sebe**. Cilj (svake) Vlade je ekonomski razvoj (kao što i treba da bude, ali ne kao jedini i isključivi), dok je cilj svake kompanije da poveća profit (kao što i treba da bude), naravno, poštujući propise države u kojoj radi. Po zakonu inercije i jedini i drugi će raditi po ustaljenoj praksi dok se ne desi nešto što će ih naterati na promenu i izmestiti iz trenutne (komotne) pozicije. Dakle, ekonomski razvoj i profit je nešto od čega ne treba bežati, ali se do tog cilja može doći različitim putevima, a ne samo i isključivo putem devastacije, odnosno, eksploatacije životne sredine i ugrožavanja zdravlja ljudi. Glavna lekcija koju treba naučiti je da je cena nečinjenja veća nego cena zaštite životne sredine i ulaganje u nove, čistije tehnologije. Ključna računica ne može da uzme u obzir samo cenu investicije u novu opremu ili u revitalizaciju životne sredine i da to poredi sa cenom nečinjenja, jer je ulaganje naravno skuplje nego „ne raditi ništa“, jer to na papiru ne košta ništa. Problem ove računice jeste što ne uzima u obzir narušavanje zdravlja građana, smrtne slučajeve i uvećanje troškova lečenja obolelih, odnosno pritisak na zdravstveni sistem. Kad se to uzme u obzir i kad počne da se adekvatno vrednuje ljudski život i zdravlje, onda se vidi da je ulaganje u životnu sredinu uvek jeftinije od povećanja broja umrlih i obolelih. Ako ne na moralnom i emotivnom planu (moral je diskutabilna kategorija), makar na ekonomskom planu, umrli i oboleli predstavljaju trošak za državu isto koliko i građani koji napuštaju državu (odliv mozgova). Problem je kad se gubitak ljudskih života uopšte ne uzima kao faktor u ovoj računici. Teškoće i duševni bol porodica umrlih i obolelih se ne mogu lako ni uračunati, jer kako odrediti koliko roditelje pre svega emotivno (ali i materijalno) „košta“ dete obolelo od npr. astme dobijene usled zagađenja vazduha, koje se možda nikad neće baviti sportom, koje ne sme da radi sve što i druga deca i uvek će morati da nosi lekove sa sobom, uz veliku šansu da se bolest kasnije u životu samo pogorša?

Dakle, koji su to faktori koji dovode do promene u ponašanju i izmeštanju prakse bussines as usual Vlade i privrede iz svoje zone komfora u zonu gde se mora uzeti u obzir ljudski život i zaštita životne sredine?

Prvi i osnovni uslov je **građanski aktivizam**. Dok građani ne pokažu da im je stalo do životne sredine i da nisu zadovoljni situacijom, niko i ništa se neće pomeriti sa mrtve tačke. Pokret na Staroj planini protiv mini hidro elektrana, pokreti za zaštitu delova gradova po Srbiji daju rezultate, neke aktivnosti su već obustavljene, a planovi promenjeni. Da nije bilo građanskog aktivizma svi planovi bi bili realizovani bez zadržke.

Drugi uslov je postojanje **slobodnih medija**. Da bi građani mogli da reaguju moraju znati šta se dešava i šta je izvor problema. Takođe, bez medija, građani iz različitih delova zemlje ne mogu znati za lokalne probleme u drugom delu zemlje, a građani koji imaju problem će lakše reagovati ako znaju da problem nije samo kod njih, već da i drugi imaju iste ili slične probleme. To će pre ili kasnije dovesti do jačeg organizovanja ekoloških pokreta usled čega životna sredina postaje politički bitna tema na izborima i prema kojoj se glavne političke partije moraju odrediti ako žele podršku birača. U današnjim, medijski kontrolisanim uslovima u Srbiji, ovu ulogu nažalost moraju da preuzmu društvene mreže.

Treći uslov su **slobodni i poštenu izbori**, pre svega lokalni gde lokalna ekološka tema može postati glavna tema na izborima. Vođenje svetske politike na lokalnim izborima, dok građani nemaju pijaću vodu ili počinju da im se suše usevi ili deca poboljevanju u ranije zdravim sredinama, ima ograničeni rok trajanja i pre ili kasnije lokalne, životne, teme odnose prevagu. Gubitak lokalnih izbora će terati Vladu da menja svoju politiku kako ne bi uzdramala svoju poziciju na parlamentarnim izborima. Vlada će sigurno krenuti da tvrdi da je „zelena politika“ i njena politika uprkos tome što je ona glavna odgovorna za stanje u ovoj oblasti. Lokalni pokreti preko lokalnih samouprava koje preuzmu imaju slobodan put za ulazak na nacionalni nivo. Samo je pitanje vremena kada će se to desiti.

Četvrti i možda najbitniji element koji tera privredu na promenu jeste **nezavisno pravosuđe**. Građani će preko sudova tražiti naknadu štete koju su im kompanije prouzrokovale svojim ponašanjem. U situaciji gde je zakonodstvo dobro napisano sa stanovišta predmeta zaštite i propisanih kazni (a srpsko zakonodavstvo je relativno dobro po tom pitanju i usklađeno sa pravilima EU), primena zakona od strane sudova će nametnuti ozbiljne kazne privredi. Uslov za to je da pravosuđe bude nezavisno i da sudi po zakonu, a ne političkoj naredbi izvršne vlasti. Ukoliko bude podnet dovoljan broj odštetnih zahteva od strane građana, za koje kompanije znaju da će platiti, samo je pitanje vremena kada će investiranje u nove tehnologije i zaštitu životne sredine postati profitabilnije (jednokratno investiranje) za kompaniju nego da (kontinuirano) plaća odštetu građanima.

Naravno, država itekako može (i treba) da pomogne kompanijama, pre svega već postojećim, sa starom tehnologijom, da ulaganjima i konvergencijom dostignu najviše tehnološke standarde u proizvodnji sa najmanjim uticajem na životnu sredinu. Zakonska obaveza države je da nove investicije moraju poštovati princip best-available-technologies i instalirati samo najsavremeniju opremu. Sve ispod toga je kršenje domaćih propisa koje se ne sme dozvoliti ukoliko se želi imati vladavina prava u Srbiji, i eventualno ući u EU.

Primer grada Kitakjušu i njegove industrije čelika i paralela sa Smederevom se sama nameće. Kitakjušu dokazuje da je konverzija moguća i da privredni razvoj ne isključuje brigu o životnoj sredini i zdravlju građana kako se pokušava prikazati građanima Srbije. Bitno je napustiti pristup gde se zdravlje i životi građana ne uzimaju u obzir kad se prave procene cena investicija ili primene propisa o životnoj sredini. Ljudski život i zdravlje moraju biti prva polazna tačka u svim procenama iza koje dolaze svi ostali ciljevi, uključujući i rast BDP i izvoza kao izbornih aduta. Isti ciljevi se mogu postići i sa manje štete po zdravlje ljudi. Izrada procena uticaja na životnu sredinu i strateških procena uticaja su zakonske obaveze, ali i obaveze civilizovanog sveta 21. veka, a ne sterge nametnute (verovatno sa „Zapada“) da ograniče privredni polet Srbije. Srbija danas prolazi kroz ono što su Japan i zapadna Evropa prolazili u periodu 70tih do 90tih godina 20. veka i ima priliku da uhvati priključak ako dobro shvati pouke. Bitno je napustiti pristup da se investicije u životnu sredinu i primena propisa o njoj zaštiti prikazuju kao trošak odnosno kao nužno zlo koje se mora istrpeti jer „tako kaže zakon“ ili još gore, jer to traži Evropska unija. Mora se usvojiti civilizovano shvatanje da je to smisljena i voljna investicija u čistu i zdravu budućnost cele Srbije, koja je sada prilično upitna. Nikad se ne sme zaboraviti da smo mi našu zemlju samo pozajmili od naše dece.